

Деякі аспекти застосування принципу концентрації розгляду в межах справ про банкрутство всіх спорів, стороною в яких є боржник.

суддя господарського суду Одеської області, к.ю.н

Грабован Л.І.

Інститут банкрутства завжди був одним із самих многозначних у системі права, адже з його допомогою регулювались не тільки інтереси кредиторів і боржників, а і відбувались соціально-економічні зміни, які зумовлювали розвиток економіки та стимулювання інвестиційної активності.

Сучасна складна ситуація вимагає ефективного правового регулювання механізму неспроможності та використання судових процедур з метою максимально оперативного погашення вимог кредиторів та відновлення платоспроможності або ліквідації боржників.

Інститут банкрутства є надбанням комерційних правовідносин певного рівня розвитку й від того, яким чином держава врегулює відповідні відносини, повною мірою залежатиме їх існування як таких. У зв'язку із цим надзвичайно важливо пам'ятати мету та завдання правового регулювання відносин щодо відновлення платоспроможності та визнання особи банкрутом (1).

Без чіткого вирішення питання про те, яка є основна мета відповідного регулювання, та які поточні завдання провадження про банкрутство, не можна запрограмувати загальну систему та логіку правових положень про банкрутство, здатної забезпечити єдність його смислу, економічну ефективність та однаковість правозастосування.

Порядок погашення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство має власні внутрішні задачі, обумовлені загальною логікою конкурсного процесу та потребами забезпечення порядку у відповідній процедурі, які унеможливають зловживання правами та порушення системи боргових правовідносин.

Без наскрізного – незалежно від стадій та інших питань банкрутства – виділення основоположних завдань та принципів, що стоять перед законодавцем при закріпленні відповідної мети та основоположних засад порядку, складно не лише повноцінно побудувати цей напрям процедур банкрутства, але й загалом забезпечити єдність конкурсного процесу (1).

Роль принципів інституту банкрутства складно переоцінити, адже принцип (основа, начало (від лат.) Принципи права – об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку.

Принципи є підставою права, містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі. У принципах зосереджено світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Тому принципи права можна назвати стрижнем правової матерії (2).

Незважаючи на стрімкий розвиток інституту банкрутства, конкурсного права, постійну зміну та вдосконалення законодавства про банкрутство, законодавець так і не спромігся закріпити всі принципи відносин неспроможності у законодавчому акті - Кодексі України з процедур банкрутства.

Принципи конкурсного провадження формуються в науковій літературі, безпосередньо впливають зі змісту правових норм та тлумачаться в судовій практиці.

У ст. 6 КУзПБ закріплено принцип процесуальної економії, раніше запроваджений у практиці Верховного Суду. Забезпеченню цього принципу, як зазначено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 07.09.2022 у справі №910/16579/20, сприяє те, що законодавством про банкрутство розширено межі щодо можливості залучення до провадження у справі різних осіб (учасників провадження) розгляду всіх спорів щодо активів боржника у межах єдиного провадження - провадження у справі про банкрутство та прискорення самого провадження у справі про банкрутство, яке часто зупинялося для розгляду спорів окремих учасників у різних провадженнях у судах різних юрисдикцій, тобто принцип концентрації спорів .

Принцип судового контролю у відносинах неспроможності та банкрутства, введений практикою Верховного суду, який полягає у судовому контролі за дотриманням інтересів кредиторів стосовно збереження об'єктів конкурсної маси та інтересів боржника щодо обґрунтованості грошових вимог кредиторів, а також збереження балансу інтересів сторін, у тому числі під час продажу майна банкрута з метою реалізації за найвищу ціну та відповідно до встановленої КУзПБ процедури (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.12.2022 у справі №914/2350/18 (914/608/20) також забезпечує досягнення мети процедури банкрутства паралельно із принципом концентрації спорів.

Вказане свідчить про те, що принципи правового регулювання відносин неспроможності не діють окремо один від одного. Як зазначав Поляков Б.М., вони взаємодіють, переплітаються, взаємозумовлюють один одного. Окремі риси того чи іншого принципу можуть знаходити свої відображення в іншому. Тільки вся сукупність принципів може виражати сутність усіх відносин неспроможності (3).

Тому, на нашу думку, є вкрай важливим визначення всього переліку принципів конкурсного провадження та визначення мети, суті та правил застосування кожного з них.

Основною умовою виконання завдання процедури банкрутства щодо забезпечення рівномірного розподілу майна неспроможного боржника між кредиторами є встановлення процедури судового визнання боржника неспроможним та організації такого розподілу.

О. Васьковський зазначав щодо принципу концентрації спорів, що виправданість такого підходу обумовлена особливостями судового провадження у справі про банкрутство. Протилежний підхід у розгляді таких спорів створив би занадто багато ризиків для повноти розрахунків із кредиторами та строків банкрутства (4).

Як видається, існування позовних проваджень стосовно боржника здатне унеможливити цілісний розгляд справи про його банкрутство та врегулювання боргових відносин із сукупністю кредиторів. Адже будь-яке провадження щодо розгляду майнових та інших вимог до боржника, або вимог самого боржника може призводити до прийняття рішень, які суперечитимуть конкурсному процесу та утворюватимуть дисбаланс у відносинах боржника із кредиторами.

За для вирішення цього питання у ст. 7 КУзПБ запропоновано порядок розгляду спорів, стороною в яких є боржник та передбачено розгляд таких спорів у межах справи про банкрутство, тобто зафіксований принцип концентрації розгляду в межах справи про банкрутство всіх спорів, стороною в яких є боржник викладений за правилами, передбаченими Господарським процесуальним кодексом України.

Перелік спорів, вказаний у цій нормі виглядає таким чином.

Ч.1 ст. 7 КУзПБ вказує на спори, стороною в яких є боржник, розглядаються господарським судом.

Ч.2 ст. 7 КУзПБ перелічує:

- всі майнові спори, стороною в яких є боржник;
- спори з позовними вимогами до боржника та щодо його майна;
- спори про визнання недійсними результатів аукціону;
- спори про визнання недійсними будь-яких правочинів, укладених боржником;
- спори про повернення (витребування) майна боржника або відшкодування його вартості відповідно;
- спори про відшкодування шкоди та/або збитків, завданих боржнику;
- спори про стягнення заробітної плати;
- спори про поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника; спори щодо інших вимог до боржника.

Однак, насправді перелік спорів за участю боржника, які виникають, значно ширше та різноманітніше. І справа не тільки у розмежуванні спорів як майнових і

немайнових, та тих, які впливають, або можуть вплинути на майновий стан боржника та формування ліквідаційної маси банкрута, це дуже умовний критерій

Тут ми можемо говорити про майже весь перелік справ позовного провадження, визначений у ч.1 ст. 20 ГПК України щодо справ про банкрутство юридичних осіб, тому їх визначення має важливе значення, та здійснюється судом у кожній справі окремо.

Як зазначається у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 15.01.2020 у справі №607/6254/15ц критеріями розмежування судової юрисдикції, тобто передбаченими законом умовами, за яких певна справа підлягає розгляд за правилами того чи іншого виду судочинства, є суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних відносин. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка в Законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ.

Особливість вирішення таких спорів полягає в тому, що вони розглядаються та вирішуються господарським судом, який розглядає справу про банкрутство, з метою судового контролю у межах цього провадження за діяльністю боржника, залучення всього майна та коштів боржника до ліквідаційної маси і проведення інших заходів, метою яких є повне або часткове задоволення вимог кредиторів.

У постанові від 13.04.2023 у справі №320/12137/20 Велика Палата Верховного Суду звернула увагу, що визначення юрисдикційності усіх майнових спорів господарському суду, який порушив справу про банкрутство, має на меті як усунення правової невизначеності, так і захист прав кредитора, який може, за умови своєчасного звернення у справу про банкрутство, реалізувати свої права та отримати задоволення своїх вимог. КУзПБ та ГПК України є нормативними актами рівної юридичної сили - процесуальними законами, які мають визначену законодавцем сферу правового регулювання. Отже, у випадку колізії норм між ст. 7 КУзПБ та ст. 20 ГПК України повинні застосовуватися ті процесуальні норми, які прийняті пізніше.

До критеріїв визначення, чи підлягає розгляду в межах справи про банкрутство спір, стороною в якій є боржник, відносяться також умови, за яких вирішення спору: стосується питання щодо формування активів боржника (майно, майнові права); впливає на суб'єктний склад сторін та учасників у справі про банкрутство, їхні права, інтереси та (або) обов'язки.

Ураховуючи предмет позову та суб'єктний склад сторін, зміст відносин, спір щодо стягнення на користь платника податку пені на суму заборгованості бюджету з відшкодування ПДВ, 3 відсотків річних та інфляційних нарахувань, на думку Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, є публічно-правовим та підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства.

Водночас регламентація процесуальних відносин нормами матеріального права без об'єктивної необхідності створює перешкоди для належної реалізації принципу

правової визначеності, що несе об'єктивні ризики при правозастосуванні. Правила визначення юрисдикції має насамперед визначати процесуальний кодекс, а не кодекс з консолідованими нормами матеріального права, яким є КУзПБ (Постанова ВП ВС від 13.04.2023 у справі №320/12137/20).

Візьмемо на себе сміливість зазначити, що КУзПБ є Кодексом, який містить у собі сплав норм і матеріального і процесуального права, і як раз норми його ст.7 є нормами процесуальними. Стягнення ж будь-яких сум на користь боржника очевидно може впливати і на його фінансовий стан і на формування ліквідаційної маси, за рахунок якої можливе задоволення вимог кредиторів.

На думку Д. Попкова, доповнення ч.1 ст.2 КУзПБ абз. 2 із формулюванням «Застосування положень Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України здійснюється з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом» набагато чіткіше і однозначніше визначило пріоритетність у застосуванні КУзПБ як спеціальної норми не тільки відносно ГПК (порівняно із його приписом ч.6 ст.12 та ч.1 ст.7 КУзПБ, які буквально стосувалися здебільше аспектів правил/форм розгляду), але й інших законодавчих актів України. Цей бланкетний припис, на його погляд, вже охоплює і КАС, і ЦПК, а також і Закони України «Про третейські суди» та «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Більш того, така пріоритетність конституїрована у якісно фундаментальнішому форматі, адже шляхом незастосування «обмежувальної» конструкції через «прив'язування» спеціальності норм тільки до порядку або правил розгляду певних справ чи спорів законодавець у такий спосіб передбачив і безумовну перевагу КУзПБ у визначені юрисдикції (підвідомчості) відповідних справ (5).

Погоджуючись з цією думкою, зазначимо, що штучне виключення окремої категорії позовів, які за всіма критеріями входять до кола тих, що підлягають розгляду в межах справ про банкрутство, суперечить і прямій нормі КУзПБ, і принципам концентрації спорів та судового контролю, а відповідно не сприяє досягненню мети процедури банкрутства та захисту прав сторін.

Слід враховувати і норми ст. 19 ЦПК України щодо кола справ, що відносяться до юрисдикції загальних судів, з огляду на необхідність розгляду в межах справ про неплатоспроможність фізичних осіб спорів за їх участю за положеннями ст.7 КУзПБ.

Ч 1 ст.19 ЦПК України передбачає, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Однак, очевидним, є те, що далеко не всі ці спору мають розглядатись у межах справи про неплатоспроможність фізичної особи (розірвання шлюбу; стягнення аліментів; спори щодо вимог, які нерозривно пов'язані з особистістю фізичної особи), оскільки їх розгляд не впливає на склад ліквідаційної маси боржника.

Вказане підтверджується і положеннями норми ст. 134 КУзПБ, якою не передбачено звільнення фізичної особи від подальшого виконання вимог кредиторів після закриття справи про неплатоспроможність.

Тож назрілим є питання чіткого визначення критеріїв розподілу категорій справ, які розглядаються у межах справ про банкрутство юридичних осіб та неплатоспроможність фізичних осіб з врахуванням не тільки суб'єктного складу сторін, предмета спору та характеру спірних відносин сторін позову, а і об'єктивного впливу результату вирішення спору на фінансовий стан боржника та проведення процедур банкрутства. А для цього необхідне ясне розуміння природи, мети, порядку проведення процедур банкрутства. Вказаний критерій є основоположним, оскільки якість судового контролю і за проведенням процедур банкрутства і за діяльністю боржника та арбітражного керуючого, та відповідно концентрація всіх спорів, які можуть вплинути на їх проведення, надає можливість досягнути мети конкурсного провадження та захисту прав кредитора і боржника.

Наявність проблем застосування принципу концентрації спорів, широка полеміка у цій сфері свідчить, що проблеми банкрутства навряд чи будуть ефективно вирішені, доки не будуть обґрунтовані системні завдання провадження загалом, а відбуватиметься «латання дірок» у законодавчому полі та постійна зміна судової практики. Маємо говорити про те, що ефективність процедур банкрутства може бути системно досягнута на довготривалу перспективу, якщо мета відповідного законодавства та супроводжуючі його правові засоби, будуть спрямовані на максимальне задоволення вимог кредиторів.

Список літератури:

1. Грабован Л.І. Погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства: теорія і практика: монографія. - Одеса: Фенікс, 2018.
2. Теорія держави і права: Підручник: Скакун О.Ф., 2001. Харків. Консум.
3. Поляков Б.М. право неспроможності (банкрутства) в Україні: підручн. для студ. вищ. навч. закладів/ Б.М. Поляков – К.: Ін Юре, 2011.
4. Васьковський О . Справи про банкрутство: важливі правові позиції Верховного Суду, Юридична практика
5. Принцип концентрації у справах про банкрутство: законодавче посилення чи status quo? Д. Попков, «Судово-юридична газета»